

Geliş Tarihi | Received: 02.08.2019

E-ISSN: 2148-9327

Kabul Tarihi | Accepted: 05.10.2019

<http://dergipark.org.tr/kilikya>

Araştırma Makalesi | Research Article

ANLAMIN DOĞASI VE RUHBİLİMSELÇİ YAKLAŞIM SORUNU

Samet ALTIN*

Öz: Anlamı zihinsel bir çıkarsama olarak gören ruhbilimselci kurama karşı duran uzun bir gelenek, anlamı sözcüklerin ilettikleri etkilerden ayrı tutmuştur. Fakat bazı durumlarda, söyleneni anlayabilmek için söylenenin etkilerine göndermede bulunmak, anlamı sözcüklerin etkilerinde aramak zorunda kalınabilir. Bazı filozofların ruhbilimselci olarak gördüğü bu tutuma karşı anlama yönelik çeşitli kuramlar ortaya attıklarını ve bazı kuramcıların anlamı yadsıma noktasına ulaştıklarını söyleyebiliriz. Fakat fiziksel ilkeler çerçevesinde kalarak anlamın zihinsel bir yönünün olduğunu söylemek ruhbilimselcilığe taviz anlamına gelmeyecektir. Bu yazıda anlam kuramlarına ilişkin olarak iki rakip kampın yani ruhbilimselci yaklaşım ile bu yaklaşıma karşıt görüşlerin arasındaki tartışma ve bu tartışmanın sonuçları ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Anlam, ruhbilimselci yaklaşım, Frege, Wittgenstein, W. James.

THE NATURE OF MEANING AND THE PROBLEM OF PSYCHOLOGIST APPROACH

Abstract: Opposing to the psychological theory, which evaluates meaning as a mental outcome, an enduring tradition separated meaning from the effects conveyed by words. But sometimes, to understand what is iterated, one must refer to the effects of the words and search for the meaning in the effects of the words. We may argue that some philosophers developed various meaning theories against this approach, and some theoreticians even came to a conclusion of denying meaning as a whole. It would not be a concession to the psychologism to argue that there is a mental side of meaning while we remain in a physical framework. In this paper, the debate between the two rival camps, namely psychological approach and the opposing views, and its results on the theories of meaning are discussed in detail.

Keywords: Meaning, psychological approach, Frege, Wittgenstein, W. James.

* Yüksek Lisans Öğrencisi | Graduate Student

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Türkiye | Ondokuz Mayıs University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Philosophy, Turkey

e-posta: altinxsamet@gmail.com

Orcid Id: [0000-0001-5560-2664](https://orcid.org/0000-0001-5560-2664)

Altın, S. (2019). Anlamın Doğası ve Ruhbilimselci Yaklaşım Sorunu. *Kilikya Felsefe Dergisi*, (2), 129-138.

1. Giriş

Anlam aydınlatılması, güvenilir bilgi elde etmenin başat koşuludur. Çağımızda anlam sorununu felsefi bir problem olarak ele alan analitik felsefe akımı içerisinde bu sorun dil analizi çerçevesinde çözülmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla anlama ilişkin incelemelerin odak noktasını terimler ve önermeler oluşturur. Bu çözümler, kavramların ve yargıların anlaşılmasının da ön koşulu olarak karşımıza çıkar: "... (P)roblemimiz şu biçimi almaktadır: 'Bir terim veya önermenin anlamı ne demektir?' Ancak bu soruya olumlu bir çözüm bulunduğundan sonra kavram ve yargıların öz ve varoluşları hakkında da bilgi elde edinmemiz mümkün olabilecektir" (Grünberg, 2006, s. 23).

Anlam aydınlatılması, önermelerin doğruluklarının test edilmesi açısından da önemlidir. Bir önermenin anlamı o önermenin doğruluk değerinin belirlenmesinin koşuludur. Anlamın yanında, doğruluk değeri açısından olgular da önem oluşturur. Analitik önermelerin bu duruma istisna olduğunu söyleyebiliriz. Analitik önermelerin doğruluk değeri için anlam tek koşuldur.

Sözcüklerin ilettikleri anlam ve bilgi birey üzerinde bir etki oluşturur. Anlam kuramını ruhbilimselcilikten temizlemeye çalışan uzun bir gelenek, dildeki bağıntıları nedensel bağıntılardan ayrı görmüştür. Fakat bu açıklama her zaman için tatmin edici olmamaktadır. Çünkü bazı durumlarda, söyleneni anlayabilmek için söylenenin etkilerine göndermede bulunmak, anlamı sözcüklerin etkilerinde aramak zorunda kalmabilir. Söyleyenin ifadesi, o bireyin bu ifade ile dinleyende ifadenin anlamı ile tam olarak uyumlu olmayan bir etki hedefliyor olabilir. Bununla birlikte, söyleyen iletmek istediğini tam olarak ifade edemese bile dinleyen tarafından anlaşılabilir. İletişimdeki başarı, söyleyenin iletisini başarılı olarak ortaya koymasından ziyade, dinleyen tarafından anlaşılması ile ilgilidir. Sözcüklerin anlamı ve etkileri arasındaki ilişkinin bu şekilde bulanıklaşması neticesinde ilk bakışta ruhbilimselci bir anlam görüşüne ödün veriliyor gibi gözükmemektedir.

Bununla birlikte anlamın salt zihinsel bir sürecin ürünü olduğunu savunmak birtakım çıkmazları da beraberinde getirmektedir. Ruhbilimselci bakışa göz attığımızda ise, karşımıza çıkan en büyük sorunlardan birinin iletişimin imkânı olduğunu görebiliriz.

Bu yazıda ele alınacak olan sorun, etki yönelimli bir anlam yoklamasının gerçekten ruhbilimselci olup olmadığıdır. İlk önce anlamın felsefi olarak neden bir problem olduğundan, problemi çözmek için ortaya konulmuş olan birtakım kuramlardan bahsederek, anlamın doğasına ilişkin bir çözümleme yapılacaktır. Son bölümde ise, analitik gelenek içerisinde ruhbilimselcilik karşıtı görüşler Gottlob Frege'nin görüşlerinden başlayarak incelenecek ve sorun temel olarak William James'in ve Ludwig Wittgenstein'in anlam kuramlarının karşılaştırılması çerçevesinde ele alınacaktır.

2. Anlama İlişkin Temel Görüşler

20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar sözcükler, zihinsel veya nesnel olarak bir varlık biçimi olarak anlaşılmaktaydı. Bu şekilde bir varlıklaştırmanın yepyeni sorunlar ortaya çıkardığını düşünen bazı felsefeciler, açıklamalarını almaşık yollarla yapmaya çalışsa da bu çabanın başarılı olduğunu söylemek güçtür. Bu durum kimi felsefecileri anlamı yadsımaya yönlendirmiştir. Günlük dilde “anlam”, “anlamak” veya “anlatmak” gibi terimler güçlüklerle karşılaşılmadan kullanılır. Fakat bu terimleri açıklama zorunluluğu belirlediğinde Wittgenstein’in ifadesiyle “zihinsel kramplar” ortaya çıkar.

Sezgisel olarak yorumlandığında anlamın zihinle bir ilgisinin olduğunu söyleyebiliriz. Bu durum, kimi filozoflar tarafından anlamın tamamen zihinsel bir kavram olarak görülmesine sebebiyet vermiştir. Söz konusu filozofların çoğu, zihni maddeden bağımsız olarak tanımlamışlardır. Bu görüşlerde anlam bir nesne olmakla birlikte, herkesin gözlemine açık değildir. Fakat bu görüş, önemli güçlükleri de beraberinde getirmekle birlikte bazı sorunları açıklama noktasında eksik kalmaktadır. Bütünüyle zihinsel temellere oturtulmuş bir anlam görüşü, düşüncelerin iletimini imkânsız hale getirmiş olur. Dolayısıyla anlamın, zihinleri aşan nesnel bir yönünün olduğunu yadsımamak gerekir. Anlamı zihinsel bağlantıdan bütünüyle koparmak doğru olmamakla birlikte, nesneler ve sözcükler arasındaki bağıntıyı anlamın oluşumuna etki eden bir faktör olarak ele alabiliriz. Konuyla ilgili olarak Arda Denkel *Anlam ve Nedensellik* adlı eserinde şöyle der:

Sözcüklerimiz bizim dışımızdaki nesneleri adlandırıyorlar; biz de böylesi sözcüklerle dilin kurallarına uygun tümceler kurduğumuzda, bu adların karşılığı olan şeyleri birleştiren anlamlar elde ediyoruz. Belki sonuçta birimizin anlığındaki bir düşüncenin içeriği bir başkasının anlığında oluşturularak, bu düşünce oraya taşınmış oluyor ama, bu süreçte taşıyıcı görevini yapan şeyler anlıksal varlıklar değil. Burada asıl görevi, sözcüklerin kendileriyle bağlantılı oldukları, yani sözcüklerin adlandığı şeyler yapıyor. Anlam, bir sözcüğün adlandığı nesneden başkası değil. (Denkel, 1996, s. 12)

20. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra anlamı nesneleştiren hem zihinselci hem de nesnelci görüşlerin felsefe çevrelerinde dışlandığını gözlemliyoruz. Bu dönemde bazı felsefeciler tarafından anlamı ortamlara dayanarak açıklamaya çalışan görüşler ortaya atılmıştır. Bu yaklaşımda anlam, tümcelerin oluşturulduğu ortamla bağlantılı olarak ele alınırken, anlam davranışlarla özdeşleştirilmiştir. Bu görüşün de birtakım eleştirilere karşı yeterli bir açıklama verme konusunda eksik kaldığını söyleyebiliriz. Her tümcenin bütün insanlar üzerinde zorunlu olarak aynı davranışı doğurmadığı ve bunu da aslında gerektirmediği açıktır. Dolayısıyla ortamsalcı görüş de tatmin edici bir açıklama yapmaktan uzaktır.

Hem anlamın nesneleştirilmesine karşı çıkan hem de ortamsal görüşü reddederek bu konuda çıkmaza giren birtakım filozoflar anlama yönelik tüm kuramları yadsıma eğilimine girmiş, anlamın aslında bir yanılsamadan ibaret olduğunu savunmuşlardır. Dolayısıyla bu düşünürler anlamı açıklanabilir olan başka şeylere indirgemiş ve anlam

bu filozoflar tarafından kullanımdan başkaca bir şey olarak genellikle görülmemiştir. Willard Van Orman Quine'nın görüşlerini bu çerçevede ele almak mümkündür. Quine'nın bu görüşleriyle çok sayıda felsefeci üzerinde etki oluşturduğunu söyleyebiliriz. Quine'nın zihne yönelik görüşlerini doğalcı bir çerçevede şekillendirir. Bilimsel bakış, onun felsefesinin temel taşlarından. Bununla birlikte Quine adçı bir ontolojiyi benimser. İsmail Serin, Quine'nın bu özelliğini şu sözleriyle açıklar:

Quine'a göre başlangıç noktası oluşturulabilecek ayrıcalıklı bir konumumuz yoktur. Deneyimledikçe biliyoruz; tersi değil. Dolayısıyla, genel olarak dildeki sözcükler ile bilimsel terimlerin "varlığı" o dilin ya da teorinin doğruluğu için ön koşul haline gelecektir. Bu duruma Quine "ontolojik bağlanma" adını verecektir. (Serin, 2017, s. 588)

Quine, adlandırmanın bir karşılığı olarak anlamı varlıklaştıran görüşlerin karşısında yer almıştır. Quine, anlamın bir varlık olarak görülmesinin, anlamın ad verme ile karıştırılıyor olmasından kaynaklandığını öne sürer. Bu durum da bu görüş çerçevesinde düşüncelerini geliştiren felsefecilerin var olmayan şeylere de bir varlık atfetme yanılgısına düşmelerine sebebiyet vermektedir. Quine, anlamın indirgenemez nesneler olduğunu düşünmenin açıkça bir yanılsama olduğunu savunur. Quine, Denkel'in *Anlam ve Nedensellik* adlı eserindeki aktarımıyla şöyle der: "Anlam adı verilen nesnelerden oluşan bir alanın varlığını onaylamak gerekmeden, söylenimleri anlamlı, anlamca farklı veya eşanlamlı olarak kavrayabiliriz" (1996, s. 19). Anlamın yanılsamalar ortaya çıkardığını düşünen Quine için anlam faydasız bir şeydir.

Anlam kuramı bakımından göze çarpan bir sorun, onun nesnesinin doğasıdır: anlamlar ne türden şeylerdir? Anlatılmak istenen varlıklar için duyulan gereksinme, anlamla yöneltimin ayrı ayrı şeyler olduğunun eskiden görülmemiş olmasından gelebilir. Bir kez anlam kuramı yöneltim kuramından keskin bir biçimde ayrıldığında, anlam kuramının en önemli işlevinin, hemen hemen yalnızca, dilsel biçimlerin eş anlamlılığı ve bildirimlerin çözümselliği olduğunu kabul etmeye çok yaklaşılmış olur. Anlamların kendileri, karanlık ara nesneleri olarak, bir yana bırakılabilir. (Quine, 1987, s. 11)

Quine'nın Carnap ile girdiği tartışmanın kilitlendiği nokta, çözümsel önermelerin anlamlarında görülen apaçıklığın kaynağıdır. Carnap bu apaçıklığın mantıksal/dilsel olduğunu öne sürerken Quine tutarlı bir deneycinin çözümselliğin kaynağını deneye dayandırması gerektiğinde ısrarcıdır. Quine'nın doğalcı bir tutum geliştirmesine neden olacak bu ayrılığın analitik felsefenin anlam kuramlarında belirleyici bir etkisi olacaktır. Ruhbilimselci kurama göre ise, anlam zihinsel bir çıkarsama olayıdır. Burada bahsedilen çıkarsama algıdan düşünceye geçiş şeklindedir. Ruhbilimselci anlayışta anlam zihinde oluşur. Denkel bu durumu şu sözleriyle özetler:

İzlediğimiz ruhbilim kuramlarında hem algılama hem de çıkarsamanın özde birer çıkarsama olayı oldukları temel görüşü vardır. Biz de tanımlarımızı bu modern görüşü kabul ederek geliştirdik. Yinelemek gerekirse, bir iletişim niyetinin tanınması, bazı duyumsal verileri iletişim niyeti olarak algılamak, yani girdilerden iletişim niyeti ulamına bir çıkarsama yapmak; yine benzer olarak, bir mesajın

anlaşılması da, bir söylemin algı içeriğinden bir düşüncenin çıkarsanması olarak görüldüler. (Denkel, 1981, s. 57)

Gilbert Ryle, ruhbilimselci kurama karşı çıkararak anlamın bir çıkarsama olmadığını savunurken, çıkarsamaya yönelik görüşleri “Kartezyen görüş” olarak nitelendirir. Ryle’in görüşleri, bir başkasını anlamak ile dilsel davranışı anlamak arasında bir fark olmadığına yöneliktir. Ryle’a göre zihinsel çıkarsama, sınanması mümkün olmayan bir çıkarsamadır. Ryle, bir ruhbilimselcinin zihinsel çıkarsamaya yönelik kuramlar geliştirmiş olsa bile, bunu hiçbir zaman aktaramıyor olması gerektiğini vurgular. Ryle, çoğu zaman güçlük yaşamadan iletişim kurulabiliyor, anlaşma sağlanabiliyor olduğuna göre anlamın bir çıkarsama süreci olamayacağını düşünür. Ryle’in bu uslamlamasının ana izleği şu açıklamasında da görülebilir:

Satranç oynayabilen herhangi bir kişi öteki oyuncuların yaptığı şeyleri büyük ölçüde anlar ve geometrideki özet bir öğrenim, sıradan bir öğrencinin Öklid’in düşünme sistemini büyük ölçüde izlemesine fırsat verir. Üstelik bu anlama, henüz kurumsallaşmamış psikoloji yasalarını uzun uzadıya öğrenmiş olmayı gerektirmez: Bir satranç oyuncusu tarafından yapılan hamleleri izlemek, sorunsal psikolojik tanıya benzeyen herhangi bir şey yapmak değildir. Gerçekten birisinin bir başkasının sözcüklerini, eylemlerini salt psikolojik yasalara göre nedensel çıkarımlar yapmak suretiyle anladığını varsayarsak bundan şu sonuç çıkar; eğer herhangi psikolojist bu yasaları keşfetmiş olsaydı arkadaşlarına bu keşifleri asla aktaramayacaktı. Çünkü hipotez gereği onlar (arkadaşları) onun sözcüklerinden düşüncelerine geçerek uygunluk içinde bir çıkarımda bulunmaksızın, onun açıklamalarını anlamayacaklardı. (Ryle, 2011, s. 129)

Anlama yönelik kimi görüşler ise, tümcelerin olgusal bir önermeye karşılık gelip gelmemesiyle ilgilidir. Alfred Jules Ayer’in görüşlerini bu çerçevede değerlendirebiliriz. Ayer anlam için dilsel ifadelerle, tümcelere bakılması gerektiğini düşünür. Anlamlı bir ifade, dünya hakkında bilgi veren ifadedir. Olgusal olmayan, herhangi bir olguya karşılık gelme ihtimali olmayan önermeler Ayer’e göre bir anlam değeri taşımazlar:

... eğer saymaca önermenin doğruluğunun ya da yanlışlığının kabul edilmesi, gelecekteki deneyinin doğasıyla ilgili her türlü şeyin kabul edilmesiyle bağdaşır nitelikteyse, o zaman, o kişi söz konusu olduğundan, bu önerme eğer totoloji de değilse, bir yalancı-önermeden (*pseudo-proposition*) başka bir şey değildir. Önermeyi anlatan tümce, o kimse için, coşkusal olarak (*emotionally*) bir anlam taşıyabilir fakat tümcenin gerçek anlamı yoktur. (Ayer, 2010, s. 13)

Özellikle Quine’nın ve Ryle’in düşünceleri çerçevesinde bakıldığında ruhbilimselcilik karşıtı görüşlerin genellikle anlam söz konusu olduğunda zihni tamamen devre dışı bırakmaya yönelik olduğunu söyleyebiliriz. Zihinsel süreçlerin de içinde olduğu bir anlam kuramını bu düşünürler yadsımış ve anlamın nesneleştirilmesine karşı çıkmışlardır.

3. Anlamanın Neliği ve Doğası

20. yüzyılın başlarından itibaren özellikle dil felsefesi ile ilgilenen çevrelerde, genel olarak anlama ilişkin bir varlıkbilimin mümkün olmadığına yönelik bir savununun olduğunu gözlemliyoruz. Bu tutuma göre varlığın ne olduğu ile ilgili sorulara yönelik araştırma, zorunlu olarak anlamanın zihinden bağımsız ve soyut bir varlık olarak anlaşılmasına yol açmaktadır. Anlamanın bir varlıkbiliminin olmadığına ilişkin bu tutum, özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinde anlamanın içeriğinin araştırılması gerektiği düşüncesini doğurmuştur. Başta Wittgenstein olmak üzere bazı filozoflar, anlama yönelik bir nesne arayışını boş bir uğraş olarak görmekle birlikte anlama ilişkin sorunların çözümü için dile, kullanıma bakmak gerektiğini savunmuşlardır. Wittgenstein için bu durum, aşağıdaki sözlerinden de anlaşılabilir gibi son derece açıktır:

“Uzunluk nedir?”, “Anlam nedir?”, “Bir sayısı nedir?” gibi sorular bizde zihinsel bir kramp durumuna yol açar. Bunlara yanıt olarak herhangi bir şeyi işaret edemeyeceğimizi, ama yine de etmemiz gerektiğini hissederiz. (Burada felsefi şaşkınlığın başlıca kaynaklarından birini buluyoruz: bir adla karşılaştığımızda ona karşılık gelen bir şey ararız.) ... “Anlamanın açıklaması” ifadesinin gramerini incelemek size “anlam” sözcüğünün grameri hakkında bir şey öğretecek ve sizi “anlam” diyebileceğimiz bir nesne bulmak için çevrenize bakınma ayartmasından kurtaracaktır. (Wittgenstein, 2011, s. 3)

Bununla birlikte anlamanın düşünceye etki eden zihinsel bir boyutunun olduğunu savunmanın Kartezyen İkiciliği kabul etmeyi zorunlu kıldığına yönelik görüşler aşırı gibi görünmektedir. Düşüncelerin varlığını kabul ederek bunları fiziksel ilkeler olarak açıklamak mümkündür. Bununla birlikte, anlamanın zihinsel bir boyutunun olduğunu belirtmek ile anlamanın doğasının zihinsel olduğunu savunmak aynı şey değildir.

Zihinselcilik karşıtı görüşlerin özellikle Wittgenstein ile başlayıp sonrasında onu takip eden bazı filozoflar ile çok daha radikalleşmiştir. Bu tarz yaklaşımlar zihinsel yaşamın varlığını reddetmemekle birlikte, zihinsel yaşamın anlamla olan ilişkisini doğrudan yadsırlar. Bu durum da sonuç olarak bu görüşü benimseyen düşünürleri anlamanın doğasına ilişkin sorunları da bütünüyle boş bir uğraş olarak görmeye itmektedir. Wittgenstein ile başlayan zihinselcilik karşıtı akım, sonrasında anlamanın doğruluk kuramından başka bir şey olmadığına yönelik görüşlere değin evrilmiştir. Bu düşünce biçiminin doğalcı bir açıklama geliştirmedeki başarısı tartışılmaya değer bir konudur. Doğalcı bir açıklama için öncelikle o şeyin varlığını kabul etmek gerekir. Bu tür tutumların doğallaştırılmış açıklamalar vermede başarıları ortada olmakla birlikte, aynı başarıyı anlam sorunu söz konusu olduğunda gösterdiklerini söyleyebilmek ise güçtür. Bu güçlüğe neden olan temel eksikliği Denkel şu sözleriyle belirtir:

Doğallaştırılmış açıklamalar, konularını doğa bilimlerinin kullandığı deneysel kavramlarla açıklarlar. Dolayısıyla anlamanın bu nitelikteki bir incelemesi onun herkesçe gözlemlenebilen yönlerini ele alacaktır. Doğallaştırılmış bir kuram, anlamlı olduğu söylenen şeyden, yani anlamanın taşıyıcısından yola çıkmalı, onun varoluş koşullarını ve üretilişine ilişkin olguları belirlemelidir. (Denkel, 1996, s. 12)

Doğalcı bir açıklama, anlamlı olmanın ne olduğunu ortaya koyarken bilimin deneysel kavramlarını kullanmalıdır. Anlama yönelik bir temellendirme kuşkusuz ona yönelik temel birtakım doğal verileri ele almayı gerektirir.

Ruhbilimselcilik karşıtı birçok görüş, bu kuramı doğalcı bir kuram olarak görmemiştir. Bütünüyle zihinselci bir anlam açıklamasına yönelik bir kuramın tatmin edici açıklamalar yapma noktasında sorunlu olduğu ortada olmakla birlikte, doğalcı bir açıklama için zihni bütünüyle anlam kuramının dışında bırakmanın zorunlu olmadığını da belirtmek gerekir.

4. Ruhbilimselci Yaklaşım Karşıt Görüşler

Ruhbilimselcilik karşıtı görüşleri özellikle Frege'nin ve Wittgenstein'in düşüncelerinde görmek mümkündür. Ruhbilimselci anlam kuramına ilk karşı çıkış Frege'den gelmiştir. Frege, ruhbilimseli mantıksaldan, öznel olanı ise nesnel olandan kesin olarak ayırt etmek gerektiğini savunur:

Bu çalışmada üç temel ilkeye bağlı kaldım: Psikolojik olanı mantıksal olandan, öznel olanı nesnel olandan kesin biçimde ayırmak; Sözcüklerin anlamını/gönderimini tek başına değil, ancak tümce bağlamında ele almak; Kavramla nesne arasındaki ayrımı asla gözden kaçırmamak. (Frege, 2017, s. 85)

Frege için ilk iki ayırım birbiriyle yakından ilişkilidir. Frege ruhbilimsel olanı öznel ile özdeşleştirir. Frege'ye göre ruhbilimsel, bireysel anlıklardaki ansal resimlerdir ve bu haliyle iletilemez ve dolayısıyla öznel olmak zorundadır. Bu haliyle ruhbilimselcilik, kişisel düşüncelere dayalı bir anlam kuramıdır. Frege, bu anlam kuramını dilin ve düşüncenin nesnelliğini ortadan kaldırması gerekçesiyle reddeder. Frege düşüncelerin varlığını yadsımaz; Frege'nin reddettiği şey, düşüncelerin bir anlam kuramı için temel oluşturmasıdır. Frege öznelciliğe bütünüyle karşı çıkmakla birlikte, ruhbilimselciliği ise iletilemeyen kendilikler içerdiği ölçüde reddeder.

Herhangi birine, bir sayısının ne olduğunu ya da 1 göstergesinin neye gönderme yaptığını sorduğumuzda, aldığımız yanıt çoğunlukla şudur: "bir şey işte"... eğer herkesin bu adla istediği şeyi anlama hakkı olsaydı, bu durumda bir sayısı hakkındaki aynı tümce farklı kişiler için farklı anlamlara gelirdi, yani böyle tümcelerin ortak bir içeriği olmazdı. (Frege, 2017, s. 77)

Ruhbilimselciliğin reddedilmesi konusunda Wittgenstein'in Frege'yi takip ettiği söylenebilir. Bununla birlikte Wittgenstein bu konuda Frege'den daha ileri gitmiştir. Wittgenstein, Frege'nin anlam kuramını da ruhbilimselci bir kuram olarak görmüştür. Wittgenstein erken dönemimde, ruhbilimselin temizlenebilmesi için epistemik olanın ortadan kaldırılması gerektiğini savunmuştur. Wittgenstein'a göre adların bir anlamı, önermelerin ise göndermesi yoktur. Wittgenstein şöyle der: "Yalnızca olgular bir anlamı dile getirebilir, bir adlar sınıfı bunu yapamaz" (Wittgenstein, 2016, s. 31)

Wittgenstein'in geç dönem yazılarında da ruhbilimselcilik karşıtlığı benzer şekilde görülür. Frege'deki 'mantıksal' ile 'ruhbilimsel' arasındaki ayırım, Wittgenstein'da

'gramer' ve 'ruhbilim' arasındaki ayrımı dönüştür. Wittgenstein'a göre gözlem, ruhbilimsel değil gramatik ya da mantıksaldır. Wittgenstein, *Tractatus*'ta olduğu gibi geç dönem yazılarında da ruhbilimin zihni inceleme girişimlerinin hiçbir yararı olmamasının yanında sözkonusu karışıklığın kaynağını oluşturduğuna yönelik bir kanıya sahiptir.

Şimdi anlama denen ve görüldüğü kadarıyla şu daha kaba ve bu yüzden de gözle görülür nitelikteki eşlik-görünümleri arkasına saklanan ruhsal süreci kavramayı deniyoruz. Ama olmuyor. Daha doğrusu: Gerçek bir denemeye girişemiyoruz bile. Çünkü şu anlama durumlarının hepsinde de gerçekleşen bir şey bulmuş olduğumu varsaysam bile – anlama neden *bu* olsun ki? Hem eğer anlamış olmam *nedeniyle* “şimdi anlıyorum” dediysem, anlama süreci nasıl olur da saklı olabilir? Ve saklı olduğunu söylüyorsam – neyi arayacağımı nasıl biliyorum? (Wittgenstein, 2010, s. 80)

Wittgenstein'ın erken dönem yazılarında, Frege'nin yaptığı gibi düşüncelerin varlığını kabul etmek fakat onların anlam kuramındaki rollerini reddetmek olanaklı görünür. Geç dönem yazılarında ise, öznelciliğe doğrudan karşı çıkar. Frege açısından öznel düşünceler zihinde hapsolmuş ve iletilemezdir. Wittgenstein açısından ise, öznel bir düşüncenin veya izlenimin varoluşu bile kuşkuludur. “...Wittgenstein için özel düşüncelerde yatan güçlük yalnızca, Frege için olduğu gibi, bireysel anlıkta hapsedilmiş ve iletilemez olmaları değil, ama daha çok radikal olarak öznel bir düşüncenin ya da izlenimin varoluşunun kendisinin kuşkulu görünmesidir” (Menahem, 2016, s. 138).

Analitik gelenek içerisinde önemli bir etkisi olan fakat bir analitik felsefeci olarak anılmayan William James, çözümleme ortaya koyarken bir inancın anlamını, ona inananların yaşamlarında yaptığı ayrımın terimlerine başvurur. Bu tip bir anlam durulaştırması, açıkça ruhbilimselci olarak görünür. James, yalnızca duygu ve düşüncelere başvurmakla kalmaz, bir inancı ruhbilimsel etkileri çerçevesinde çözümler (James, 2017, ss. 35-58). Her ne kadar bu görüşler ruhbilimselci gibi düşünülebilir olsa da, Frege'nin ve Wittgenstein'ın penceresinden baktığımızda durumun nasıl görüldüğünün araştırılması gerekir.

James'in anlam görüşüne, Frege ve Wittgenstein ruhbilimselcilik çerçevesinde karşı çıkarlar mıydı? James, bir inancı, onu savunanların zihinlerinde oluşan bir anlam olarak görmez. James anlamı daha çok, onların yaşamlarındaki etkileri olarak görür. Bu yönüyle James'in görüşleri Frege ile çelişmiyor gibi görünmektedir. Aynı şey Wittgenstein için de geçerlidir. James'in anlam görüşü, zihinsel imgelerin var olduğu görüşüne bağlanmamıştır. Dolayısıyla Wittgenstein açısından bakıldığında da öznelci ve ansalcı olmaması nedeniyle James'in ruhbilimselci olarak görülmesi olanaklı değildir. James ve Wittgenstein, anlamı dizgesel bir dilsel kuram temelinde düşünmez. Her ikisi de anlamanın kullanıma ve bağlama göre değiştiğini ileri sürer.

James'in görüşü çerçevesinde, doğrulanamayan ve dolayısıyla bilişsel anlamdan yoksun olan metafiziksel, moral ya da estetik inançlar imlemleri olabilir. Benzer bir tutumun Wittgenstein'da da olduğuna yönelik görüşler ortaya atılmıştır. Fakat James'ten farklı

olarak Wittgenstein için doğrulanamayan – boş yere dönen tekerlekler – daha çok yaşamlarımızdaki ilişkilerini yitirmiş sözcüklerdir. Wittgenstein, böyle ilişkiyi taşıyan sözcüklere saygı gösterilmesini önerir. Wittgenstein kavranamaz olarak görülen bir şey ile karşılaşıldığında, bunun kavranabilmesi için çaba gösterilmesi gerektiğini savunur.

Wittgenstein, dilin ruhbilim karşısındaki özerkliğine vurgu yapar. Bununla birlikte, ruhbilimdeki kavramsal karışıklıklara dikkat çeker; resimler tarafından yanıltılma eğilimini sıkıntı verici bulur. Örneğin bir resme bakan iki kişiden birinin resimde bir tavşan, diğerinin ise ördek gördüğünü söylemesini, taşıdığımız bir iç deneyim olarak nitelendirmeyi doğru bulmaz. Onu dilde betimleme yeteneğimize bakmaksızın anlıkta yer alan bir olay olarak düşünmeyi yanıltıcı bulur. Niyet etme, bekleme gibi ruhbilimsel terimler söz konusu olduğunda, burada gramer ile ruhbilimsel arasındaki ayrım önemlidir.

“Aksini canlandıramam zihnimde” ya da “Başka türlü olsaydı nasıl olurdu?” dediğimizde ne demek isteriz? -Örneğin biri imgelerimin kişiye özel olduğunu ya da ağrı duyup duymadığımı yalnızca kendimin bilebileceğini, vb. söylediğinde. “Aksini canlandıramam zihnimde”, burada tabii ki imgeleme gücüm yetmez demek değildir. Bu sözlerle, biçimiyle bir deneyim tümcesiymiş gibi görünen ama gerçekte bir gramer tümcesi olan bir şeye karşı koruruz kendimizi. (Wittgenstein, 2010, ss. 108-109)

4. Sonuç

Anlamı bütünüyle zihinsel bir sürece indirgeyen görüşlerin iletim sorununa cevap bulmakta zorlanmalarıyla birlikte, anlamı zihinden tamamen bağımsız olarak dilde, bağlamda, ortamda arama çabasının da zaman içerisinde anlamı bütünüyle yadsımaya kadar götürdüğünü gördük. Bununla birlikte, anlamı zihinsel süreçlerde aramaktan kaçınma çabasının Kartezyen ikiciliğe düşme kaygısından kaynaklandığını da söyleyebiliriz. Fakat anlamın zihinsel yanının olabileceğini söylemek Kartezyen düşünceye ödün vermek anlamına gelmeyecektir. Anlamın fiziksel ilkeler çerçevesinde açıklanmaya çalışılması anlama yönelik daha gerçekçi sonuçlara ulaşılmasını sağlayabilir.

Öznelci bir anlam kuramı çerçevesinde ele alındığında Frege’nin ve Wittgenstein’in ruhbilimselciliğe karşı oldukça isabetli eleştiriler getirdiklerini ve ruhbilimselci görüşleri büyük oranda çürüttüklerini söyleyebiliriz. Fakat anlam için söylenenin etkisine başvurma zorunluluğu sorununa tatmin edici bir cevap verilmediğini kabul etmek gereklidir.

Diğer yandan, zihinsellik karşıtı görüşler, içsel yönleri bütünüyle ortadan kaldırmaya yöneliktir. Her ne kadar bu tür görüşler, anlık bir yaşamı, içsel durumları yadsımıyor olsa da bunların anlam ile olan ilişkilerini yadsırlar. Sonuç olarak bu yaklaşım, anlamın doğasına ilişkin sorunu yok sayma noktasına ulaşmıştır. Wittgenstein, kendisinden sonra, bu görüşleri daha radikalleştiren birtakım görüşlere ön ayak olmuştur. Denkel’in de belirttiği gibi; “bu tür dışsalci tutumlar, dilin ya da doğruluk gibi bir kavramın doğallaştırılmış bir açıklamasını veriyor olabilirler. Ancak bu, aracılığıyla iletişim ve

edebiyat yaptığımız şeyin, yani *anlamanın* açıklaması değil.”dir (1996, s. 32). Anlamanın doğasını ele almanın önündeki en büyük güçlük; onun, Quine gibi felsefecilerin savladığı doğallaştırıcı ya da bilimsel yoldan açıklanabileceğine duyulan güvenin en büyük destekçisi de olan, anlamanın sözdizimselliğiyle yetinebileceğimiz inancıdır. Bu inancın “doğal” bir temelden yoksun olduğu ortadadır.

KAYNAKÇA

- Ayer, A. J. (2010). *Dil, Doğruluk ve Mantık* (V. Hacıkadıroğlu, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Ben-Manahem, Y. (2016). Ruhbilimselcilik ve Anlam (M. Mete, Çev.). A. Biletzki ve A. Matar (Ed.), *Analitik Felsefenin Öyküsü* içinde (ss. 135-150). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Denkel, A. (1982). *Anlaşma: Anlama ve Anlatma*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Denkel, A. (1996). *Anlam ve Nedensellik*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Frege, G. (2017). *Aritmetiğin Temelleri* (H. B. Gözkan, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Grünberg, T. (2006). *Anlam Kavramı Üzerine Bir Deneme*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- James, W. (2017). *Pragmatizm* (T. Karakaş, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Quine, W. V. O. (1987). Bir Deneycilik Dogması. V. Hacıkadıroğlu (Ed., Çev.), *Felsefe Tartışmaları 1* içinde (ss. 9-22) İstanbul: Panorama.
- Ryle, G. (2011). *Zihin Kavramı* (S. Çelik, Çev.). İstanbul: Doruk Yayıncılık.
- Serin, İ. (2017). Bir Kavram Çerçevesi Olarak Quine’nin Ontolojiye Yaklaşımı. V. Kamer ve Ş. Ural (Ed.), *VII. Mantık Çalıştayı Kitabı* içinde (ss. 585-589). İstanbul: Mantık Derneği Yayınları.
- Wittgenstein, L. (2010). *Felsefi Soruşturmalar* (H. Barışcan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Wittgenstein, L. (2011). *Mavi Kitap Kahverengi Kitap* (D. Şahiner, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Wittgenstein, L. (2016). *Tractatus Logico-Philosophicus* (O. Aruoba, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.